

УДК 37.015.31:7]:[37.091.33-027.22:796]

Величко Н. А.
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В статті висвітлюються основні історичні етапи формування ідей про взаємодію естетичного і фізичного виховання. Представлені концепції філософів і педагогів щодо взаємодії фізичного та естетичного виховання як невід'ємних складових гармонійного розвитку особистості. Визначено загальні цілі, завдання і засоби естетичного і фізичного виховання в процесі розвитку особистості дитини.

Ключові слова: естетичне виховання, фізичне виховання, гармонійний розвиток, взаємозв'язок, початкова школа.

У складних умовах розвитку суспільства спостерігається тенденція до відродження ідеалів гармонійного розвитку особистості, в якому на перший план все більше виходить зв'язок фізичного та духовного потенціалу учнівської молоді. Гармонізація фізичного і духовного пов'язана з втіленням фізичної культури у соціокультурні процеси, як процеси життєвої цінності і зверненням свідомості людей на необхідність духовного і фізичного розвитку кожного члена суспільства. Фізична культура і спорт у сучасній педагогічній науці Великої Британії і світу розглядаються як основа побудови фундаменту духовності, формування морально-естетичних духовно-моральних та духовно-естетичних якостей.

Регулярні заняття фізичною культурою і спортом здатні впливати не лише на фізичний розвиток дитини, зміцнення здоров'я, досягнення високого рівня сили, швидкості, витривалості, координації рухів, але й на естетичне виховання, яке веде за собою естетичний розвиток, у процесі якого в учнів формуються духовні потреби, емоційно-естетичне ставлення до дійсності, мистецтва, формуються поняття краси, розвиваються творчі здібності. Високий емоційний фон виконання різних фізичних вправ, особливо у формі емоційно забарвлених змагань, сприяє розвитку у дітей схильності до співпереживання, взаємодопомоги і виконання дружніх колективних дій, взаємної відповідальності за досягнення загальної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-філософський аналіз проблеми свідчить про те, що на всіх етапах розвитку людського суспільства питання взаємодії фізичного та естетичного виховання було в епіцентрі уваги як складової частини гармонійного розвитку особистості, що поєднує в собі фізичні та духовні якості. У класичних ученнях античності (Аристотель, Геракліт, Піфагор, Платон, Сократ) визначено ядро взаємодії фізичного та естетичного виховання. Аристотель у своїх філософських та педагогічних поглядах уважав, що фізичне, естетичне, моральне і розумове

виховання тісно пов'язані. Починати виховання Аристотель пропонував з "турботи про тіло" (фізичне виховання), а потім "піклуватися про дух", щоб "виховання тіла сприяло вихованню духу". Для розвитку "почуття прекрасного" (естетичне виховання) треба "вивчати музику і займатися малюванням" [1, с. 126].

В естетичних поглядах того часу існувала думка про те, що основним засобом естетичного виховання є музика, а фізичного – гімнастика. Важливий внесок у розуміння єдності фізичного та естетичного виховання через красу форм і рухів зробили Аврелій Августин, Фома Аквінський, Боецій, Альберт Великий, Гуго Сен-Вікторський, Уільріх Страстбургський. Зокрема велике значення має теорія Аврелія Августина про природжений ритм та його якості впливати на красу рухів. На двох основних ідеях – красі внутрішній (краса духу, характеру, почуттів) та красі зовнішній (краса рухів, форм тіла, людських вчинків, поведінки) базується теорія єдності фізичного та естетичного виховання у Гельвеція, Гердера, Дідро, Лессінга, Локка, Шефтсбері.

До розвитку духовно-тілесної особистості з використанням фізичних та духовних вправ закликали також учені середніх віків (Д. Дідро, Т. Кампанелла, Т. Мор). Їхні ідеї зазнали подальшого розвитку у працях останніх двох століть. Зокрема, загальні питання розвитку особистості досліджувалися вітчизняними вченими: І. Бехом, Л. Божовичем, М. Євтухом, Є. Ісаєвим, К. Корніловим, А. Петровським; зарубіжними вченими: С. Капелом, К. Левіним, К. Роджерсом, З. Фрейдом.

До всебічного розвитку особистості з урахуванням її духовності, естетичної культури і фізичної досконалості закликає й сучасна педагогічна наука. З досліджень вітчизняних учених в теорії фізичного виховання слід відзначити праці Б. Ашмаріна, Л. Матвєєва, Б. Шияна, які займалися фізичним розвитком учнів, а питання естетичного виховання на уроках фізичної культури досліджували В. Белоусова, Н. Глушак, Г. Сатиров, зарубіжні педагоги Дж. Браун, П. Вернер, Д. Потер. Загальним питанням організації естетичного виховання в навчальному процесі присвячені праці Е. Володіна, С. Герасимова, С. Кудрявцевої, А. Никифорової, Г. Шевченко, зарубіжних вчених Д. Беста, Дж. Ендрюса, К. Левіна, К. Роджерса. Проблему естетичної культури особистості розглядали С. Кражніна, Т. Лисицька, А. Піскунов, В. Сосіна. Загальнотеоретичний розвиток особистості у взаємозв'язку фізичного з естетичним вихованням досліджували в своїх роботах Н. Бервінова, В. Завадич, Л. Лубишева, В. Стрілько, Т. Ротерс, зарубіжні науковці: А. Алмонд, Дж. Ентоні, Дж. Перрі.

Естетичні проблеми спорту розглядаються в роботах М. Лобжанідзе, В. Столярової, М. Сарафа, А. Френкіна. Із закордонних праць слід відзначити роботи таких науковців як Д. Бест, С. Вертз, Дж. Довсінг, Б. Лоу, Д. Мастерсон, Д. Мікін, Р. Остерхауд, Дж. Перрі, Дж. Ферз.

Питання музично-ритмічного виховання дітей на заняттях фізичного

виховання досліджували Р. Варшавська, Ж. Далькроз, Ф. Дельсарт, Ж. Демен, А. Дункан, І. Фейрс, Е. Фіш.

До розв'язання проблеми фізичного і духовного взаємозв'язку в житті людини, зокрема дитини, зверталися К. Бюлер, А. Гезела, В. Гейзенберг, Е. Суріо, Дж. Уотсон, Р. Штайнер.

Метою статті є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку та взаємодії фізичного та естетичного виховання в процесі розвитку особистості учнів молодшого шкільного віку на заняттях фізичного виховання.

Протягом багатьох століть існування виховної системи підростаючого покоління склалася думка, що виховання особистості – це завжди досягнення всебічного і гармонійного розвитку, який передбачає дотримання єдності та взаємодії п'яти частин виховання. Традиційними складовими виховання називають фізичне, розумове, трудове, моральне й естетичне. Під змістом виховання розуміють систему знань, переконань, навичок, якостей і рис особистості, стійких звичок поведінки, якими повинна оволодіти людина відповідно до поставлених цілей і завдань. Усі складові виховання повинні бути злиті у цілісному педагогічному процесі, щоб надати можливість досягти головної мети виховання – формування всебічної гармонійно розвиненої особистості [2, с. 55].

У педагогічній науці зв'язок фізичного виховання з естетичним – загальноновизнаний. Він заснований на загальній меті виховання гармонійно розвиненої особистості, що поєднує в собі духовні і фізичні пріоритети. Розвиваючи проблему розвитку особистості у взаємодії фізичного й естетичного виховання в культурологічному аспекті, слід підкреслити значущість естетичної та фізичної культури для формування духовності особистості дитини. Провідні вчені різних гуманітарних наук (А. Авер'янов, М. Бахтін, Дж. Браун, П. Вернер, Л. Коган, М. Ковальзон, А. Комарова, В. Межуєв, Д. Мікін, В. Семенов, А. Швейцер, Дж. Штідер) характеризують естетичну культуру особистості як міру естетичного опанування умов суспільного життя в процесі практичної діяльності. Фізична культура на переконання С. Капела, Д. Мікіна, Дж. Штідера виступає як базовий, фундаментальний шар, інтегруюча ланка розвитку особистості як духовної та фізичної цілісності. Як і кожна культура, культура фізична – це насамперед робота з духом людини, його внутрішнім світом у зв'язку з опануванням рухових дій. Тому завдання естетичного виховання у початковій школі – виходити з природної потреби дитини у красі та спонукати в неї прагнення до мистецтва, виробляти звичку спілкування з ним.

Взаємозв'язок фізичного та естетичного виховання ґрунтується на гармонії двох начал в людині – фізичному й духовному, і спрямований на цілісне виховання людини на основі комплексного підходу. Комплексність у вихованні – це розкриття зовнішніх і внутрішніх зв'язків і взаємозв'язків між усіма сторонами фізичного та естетичного виховання, різноманітними

засобами та методами. Саме комплекс різноманітних педагогічних впливів на фізичні та духовні грані людини забезпечує різнобічність, гармонійність і цілісність розвитку особистості.

Взаємодія фізичного виховання з естетичним полягає в тому, що, з одного боку, фізичне виховання розширює сферу естетичного впливу на дитину, а з іншого – естетичне виховання підвищує ефективність фізичного за рахунок внесення в нього позитивного емоційного моменту і додаткових привабливих стимулів до занять фізичними вправами.

Про виховні можливості фізичної культури і спорту вперше було згадано Томасом Арнольдом – видатним англійським педагогом XIX ст., засновником системи фізичного виховання. Саме Т. Арнольд створив принципово нову систему виховання, стрижнем якої є спорт і фізичне виховання. Центральною ідеєю його педагогіки стало використання чесних правил спортивних змагань; взаємовідносин у спортивних командах, заснованих на принципах колективізму, взаємодопомоги і чесної гри [5, с. 204].

Британський науковець Р. Бейлей розглядає естетичну культуру як справжній чинник фізичного виховання у взаємодії з естетичним ідеалом, часткою якого є фізична досконалість. На думку науковця, проблема взаємодії двох чинників гармонійного розвитку особистості – фізичного й естетичного виховання, ґрунтується на красі фізичній та духовній, гармонії зовнішній (тілесній) та внутрішній (духовній), грації – як гармонії рухів і гармонії почуттів [8, с. 124]. Визнання такої нерозривної взаємодії фізичного й духовного в розвитку особистості робить цю проблему педагогічно актуальною у молодших класах школи, оскільки саме в дитинстві закладаються основи фізичного й естетичного виховання.

Д. Бест визначає взаємозв'язок фізичного та духовного виховання учнів молодшого шкільного віку через красу тіла та красу рухів, через розвиток морально-естетичних якостей та культуру вчинків. Засобом розвитку саме цих якостей науковець розглядає можливості гармонійного розвитку особистості учня молодшого шкільного віку. На думку науковця, саме духовно-фізичний розвиток є основою життя та формою суспільної свідомості. За допомогою розвитку естетичних якостей відбувається відображення учнями духовного світу в красі рухових дій, у красі поведінки, вчинків, можливості сприймати прекрасне [9, с. 43].

Досліджуючи взаємозв'язок фізичного та духовного виховання учнів молодшого шкільного віку, П. Келґей стверджує, що естетичне виховання в процесі фізичного проявляється у вихованні вміння сприймати і розуміти прекрасне в рухах тіла, в досконалості його ліній і форм, у розвитку сили, вправності, гнучкості, в проявах високих зразків волі, характеру, наполегливості, мужності і сміливості. Він також зазначає, що вміння розуміти прекрасне – тільки одна сторона естетичного виховання. Друга, і більш важлива, це бажання і вміння створювати це прекрасне. І не тільки в

тих формах, про які вже говорилося, але і в розробці й створенні бездоганного інвентарю і обладнання, спортивного взуття і одягу, в яскравих сценаріях спортивних свят і змагань [10, с. 41].

Розвиваючи думку П. Келґей, Д. Мікін зазначає, що на уроках фізичної культури у початкових класах і позакласних заняттях учитель повинен домагатися того, щоб діти відчували, розуміли, бачили, чули і творили прекрасне в рухах, ході, поставі, строю, колективних діях, поведінці. Виховуючи у школярів почуття і розуміння краси, вчитель повинен наочно показувати її в кінофільмах, роз'яснювати, що в красивому, здоровому, пропорційно розвиненому тілі закладене багатство життєвих можливостей кожного, що справжня людська краса – в єднанні духовної і фізичної досконалості і довершеності [11, с. 13].

У своїх психолого-педагогічних дослідженнях британський науковець Дж. Перрі визначає методи та засоби естетичного виховання. До них він відносить елементи танцю, ритміки, гри зі співами і віршами, завдання на узгодження рухів з музикою. Яскравими, виразними, вражаючими засобами естетичного виховання, на думку Дж. Перрі, можуть стати спортивні свята і змагання школярів. Урочистість, узгодженість колективних дій, організація і дисципліна учасників змагань, єдина, красива спортивна форма – все це веде до проявів і виховання естетичних почуттів. У спортивних святах і змаганнях органічно поєднуються естетичне і етичне начала, учасники вступають в складні взаємовідносини один з одним, з суперниками, суддями, представниками інших команд [12, с. 19].

В. Рейд зводить естетичне виховання на уроках фізичної культури до формування у школярів естетичного ставлення до рухів, які вони вивчають [13, с. 502].

Н. Щуркова в статті “Прилучення до краси” зазначає, що завдання естетичного виховання повинні стояти поряд із завданнями фізичного виховання. Основними завданнями в естетичному вихованні учнів на заняттях фізичними вправами є формування красивого тіла і виховання естетики рухів [4, 2].

П. Келґей додає, що за допомогою красивих та ритмічних рухів найбільш вдало можуть розв'язуватися завдання гармонійного розвитку учнів у взаємодії фізичного та естетичного виховання.

У своїх дослідженнях Р. Сінгер підкреслює естетичну цінність фізичних вправ. На думку науковця фізичні вправи володіють величезною естетичною цінністю, тому науковець розглядає вправи, які учні виконують на заняттях фізичного виховання, з двох позицій: по-перше, з позиції виконавця, по-друге, з позиції спостерігача. В першому випадку фізичні вправи – джерело фізичного розвитку. В другому – потік інформації, в загальному об'ємі якого велике місце належить естетичному змісту. На думку науковця, вчитель не завжди враховує “другу позицію” і не розкриває красу і художню цінність, естетичні якості вправ [14, с. 29].

Дж. Перрі вбачає головну мету виховання дитини на заняттях фізичного виховання у духовному і тілесному розвитку особистості. Науковець зазначає, що предмет фізичного виховання має у своєму розпорядженні великі можливості для виховання всесторонньо розвинутої особистості. Тому в процесі систематичних занять фізичного виховання відбувається моральне, розумове, трудове й естетичне виховання дитини [12, с. 18].

На думку Г. Шевченко, гармонійний розвиток цих якостей особистості дитини не може відбуватися стихійно, самопливом. Саме комплексний підхід до виховання особистості дає можливість перебороти однобічність у навчально-виховній роботі і забезпечити цілісність духовного, фізичного та морального розвитку особистості [3, 2].

У своїх дослідженнях Дж. Ендрюс пов'язує фізичне виховання з моральним і естетичним вихованням. На його думку саме в такому поєднанні фізичне виховання здобуває значення одного з головних факторів становлення і всебічного розвитку особистості і дає напрямок розвитку, допомагає підняти рівень формування позитивних якостей дитини від початкового рівня до бажаного, сприяючи гармонійному вдосконаленню всіх сторін особистості. Науковець рекомендує застосовувати засоби і методи естетичної спрямованості, і до основних засобів естетичного виховання він відносить музику та хореографію.

Висновки. Отже, аналіз педагогічної літератури з даного питання доводить, що естетичне і фізичне виховання мають глибокі корені, які знайшли відображення в культурі стародавніх цивілізацій, ідеях філософів, у роботах діячів різних часів та видатних педагогів. У різні періоди розвитку суспільства педагогічна думка щодо формування гармонійно розвинутої особистості змінювалась в залежності від історичних умов конкретного часу. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що естетичне і фізичне виховання в педагогічній науці розглядаються як найважливіші компоненти всебічного гармонійного розвитку особистості, де взаємозв'язок фізичного та естетичного розглядається крізь призму єдності фізичної і духовної сфер дитини, які не можуть окремо мати пріоритет або бути самоціллю, вони рівноправні, тісно пов'язані між собою, взаємодоповнюють і взаємозбагачують один одного в процесі гармонійного розвитку особистості дитини.

Використана література:

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.
2. Єрмолаєва Т. М. Основи взаємозв'язку фізичного та естетичного виховання в процесі розвитку особистості / Т. М. Єрмолаєва // Педагогіка психологія та медико – біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 5. – С. 54-57.
3. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе. – К. : Рад. шк., 1985. – 144.
4. Щуркова Н. С. Приобщение к красоте // Физическая культура в школе. – 1970. – № 6. – С. 2-3.

5. Стрілько В. В. Формування естетичних смаків старшокласників у роботі загальноосвітньої школи. – Харків : Колегіум, 2011. – 252 с.
6. Almond L. Physical Education and Primary Schools: Teaching Physical Education 5-11./ L. Almond. – London : Continuum, 2000. – P.22-27.
7. Andrews J. Essays on Physical Education and Sport / J. Andrews. – Cheltenham : Stanley Thornes, 1979. – P. 34-39.
8. Bailey R. Including All Pupils in Primary School Physical Education: Teaching Physical Education 5-11/ R. Bailey, C. Robertson. London: – Continuum, 2000. – p.240
9. Best. D. The Aesthetic In Sport / D. Best //Journal of Human Movement Studies. – 1975. – № 1. – P. 41-44.
10. Keighley P. Education out of Doors / P. Keighley // British Journal of Physical Education. – 1991. – № 22 (1). – P. 40-42.
11. Meakin D. Physical Education: an Agency for Moral Education / D. Meakin // Journal of Philosophy of Education. – 1982. – № 15. – P. 12-14.
12. Parry J. Sport, Art And The Aesthetic / J. Parry // British Journal of Physical Education. – 1997. – P. 15-20.
13. Reid W. Erasmus, Gates and the end of Curriculum / W. Reid // Journal of Curriculum Studies. – 2012. – P. 499-503.
14. Singer R. Physical Education: Foundations / R. Singer. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1976. – P. 28-36.

ВЕЛИЧКО Н. А. Эстетическое воспитание младших школьников в начальной школе на занятиях физической культуры

В статье освещаются основные исторические этапы формирования мнения о взаимодействии эстетического и физического воспитания. Представлены концепции философов и педагогов по взаимодействию физического и эстетического воспитания как неотъемлемых составляющих гармоничного развития личности. Определены общие цели, задачи и средства эстетического и физического воспитания в процессе развития личности ребенка.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, физическое воспитание, гармоничное развитие, взаимосвязь, начальная школа.

VELYCHKO N. A. Aesthetic Education of Young Learners at Physical Education Lessons.

The article highlights the main historical stages of forming an opinion on the interaction of aesthetic and physical education. Concept of philosophers and teachers on the interaction of physical and aesthetic education are served as an integral part of the harmonious development of personality. Common goals, objectives and means of aesthetic and physical education in the development of a child defined.

Keywords: aesthetic education, physical education, harmonious development, primary school, relationship.